

Andris Kairiņš

KULTŪRAS PRIEKŠMETU NELIKUMĪGAS APRITES MAZINĀŠANA: PER ASPERA AD ASTRA

Kultūras priekšmetu¹ nelegālās aprites novēršanas un apkarošanas aktualitāti Latvijā apliecina gan statistikas dati par prettiesiski atsavinātiem (pārsvarā – nozagtiem²) kultūras priekšmetiem, gan konstatētie nelikumīgu izrakumu gadījumi un dati par arheoloģisko senlietu nelikumīgu tirdzniecību interneta vidē.

Kopš 2008. gada tika veikti vairāki pasākumi, lai samazinātu kultūras priekšmetu nelikumīgu apriti un veicinātu Latvijas kultūras mantojuma aizsardzību. Šajā rakstā ir sniegts īss veikto aktivitāšu, to pamatojuma un rezultativitātes apraksts.

Skaitļi un fakti

Laika posmā no 2010. gada līdz 2013. gada beigām Latvijā izdarītas 295 kultūras priekšmetu zādzības, tikuši nozagti vai zuduši 1245 kultūras priekšmeti.³

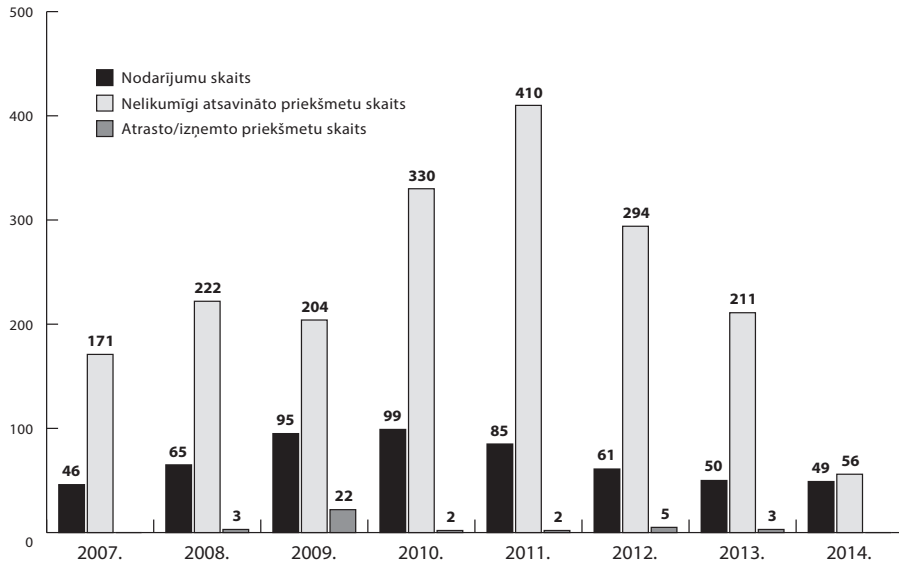
Jāatzīmē, ka kvalitatīvākās statistiskās informācijas par nelikumīgi atsavinātiem kultūras priekšmetiem apstrāde tika uzsākta 2010.–2011. gadā saistībā ar nacionālās meklējamā īpašuma informācijas sistēmas (Integrētas iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas “Mantu meklēšana”) būtisku saturisku un tehnisku pilnveidošanu, kā arī attiecīgas statistiskās informācijas kvalitātes kontroles pastiprināšanu.

Jāņem vērā, ka statistiskās informācijas kvalitāte joprojām nav tādā līmenī, lai varētu izdarīt viennozīmīgus secinājumus par kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas tendencēm, jo ir konstatēti gadījumi, kad kultūras priekšmetu nelikumīga atsavināšana un atgūšana nav reģistrēta informācijas sistēmā. Ievērojot reģistrācijas

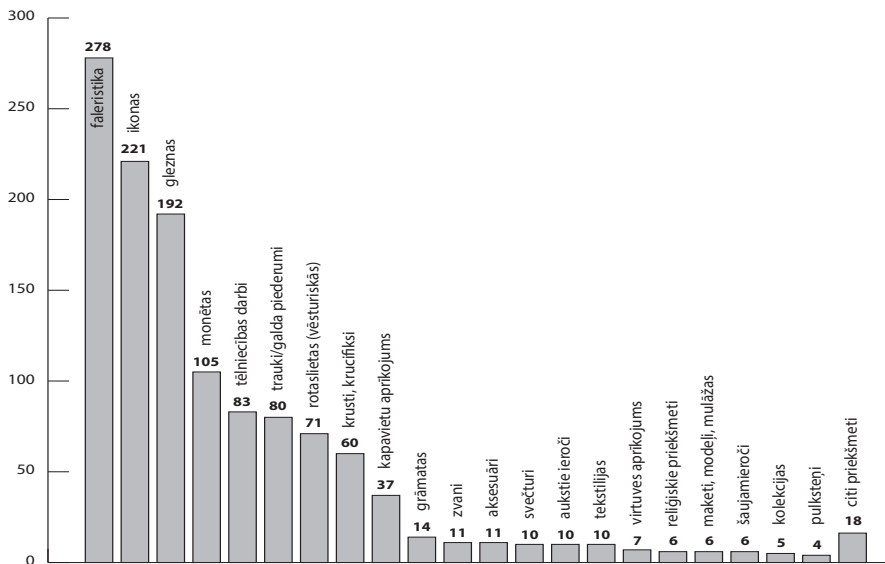
¹ Šeit un turpmāk jēdziens “kultūras priekšmeti” nozīmē *priekšmetus, kuriem no reliģiskā vai sekulārā viedokļa ir arheoloģiska, ar aizvēsturi saistīta, vēsturiska, literāra, mākslas vai zinātniska vērtība* (sk., piem., UNIDROIT Konvenciju par zagtajiem vai nelikumīgi izvestajiem kultūras priekšmetiem (Roma, 1995. gada 24. jūnijs)).

² Piem., no 2010. līdz 2013. g. zādzības veidoja 96% no visiem nelikumīgas atsavināšanas gadījumiem. 2010.–2013. gadā ir reģistrēti arī daži laupīšanas, piesavināšanās un krāpšanas gadījumi – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

³ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

1. att. Latvijā nelikumīgi atsavinātie kultūras priekšmeti (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

2. att. Latvijā no 2010. līdz 2013. gadam nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu veidi¹ (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

¹ Kultūras priekšmeta veids “kolekcija” šeit attiecas uz tādu priekšmetu grupu, kas tika pretlikumīgi atsavināti visi kopā, taču precīzs priekšmetu skaits katrā kolekcijā nav zināms. 2010.–2013. g. pretlikumīgi atsavinātas 2 pastmarku, 2 pogu (vienā kolekcijā bija arī monētas) kolekcijas un viena Faberžē olu kolekcija.

nepilnības un latentās noziedzības apjomu, var pieņemt, ka kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas apjoms, kā arī noziedzīgu nodarījumu pret kultūras priekšmetiem skaits oficiālajā statistiskajā informācijā, ir mazāks, nekā tas ir īstenībā.

2010.–2012. gadā statistisko informāciju būtiski ietekmēja liels vēsturisko rotaslietu un faleristikas priekšmetu apjoms, kas tikuši nozagti dažu noziedzīgu nodarījumu rezultātā, piemēram, 2010. gadā tika nozagtas 58 vēsturiskas rotaslietas, 2011. gadā – 200 faleristikas priekšmeti, 2012. gadā – 61 faleristikas priekšmets.

Ievērojot to, ka faleristikas priekšmeti tika prettiesiski atsavināti vien dažos noziedzīgos nodarījumos (278 priekšmeti atsavināti 7 nodarījumu rezultātā – sk. 2. att.), secināms, ka ikonu un gleznu zādzības ir Latvijai raksturīgākais noziedzīgā nodarījuma veids saistībā ar kultūras priekšmetiem: piemēram, 2010.–2013. gadā pret ikonām veikts 81 nodarījums (no 19 līdz 26 nodarījumiem gadā), pret gleznām – 77 nodarījumi (no 8 līdz 28 nodarījumiem gadā).¹ Pieejamā statistiskā informācija ļauj izdarīt secinājumu, ka noziedzīgu nodarījumu apjoms pret ikonām un gleznām Latvijā ir relatīvi noturīgs, piem., noziedzīgu nodarījumu skaits pret ikonām 2010. gadā bija 19, 2011. gadā – 20, 2012. gadā – 25, 2013. gadā – 17 un 2014. gada 9 mēnešos – 13.²

Latvijas kriminālajā statistikā nav iekļauti dati par arheoloģisko senlietu nelikumīgu iegūšanu, jo, neraugoties uz nelikumīgu izrakumu (īpaši – senkapos) ievērojamo daudzumu³, nav precīzi zināms, kādas tieši arheoloģiskas senlietas tika prettiesiski iegūtas, kā arī nebija konstatēta arheoloģisko senlietu pretlikumīga izvešana no valsts. Kultūras priekšmetu apriti kontrolējošas iestādes⁴ pārsvarā saņem informāciju par Latvijā aizsargājamo arheoloģisko senlietu⁵ nelikumīgu apriti no interneta tirdzniecības vietnēm (piemēram, [eBay.com](http://www.eBay.com)). Pieejamā informācija ļauj secināt, ka Latvijā aizsargājamo arheoloģisko senlietu nelikumīgas tirdzniecības apjoms interneta vidē ir iespaidīgs.⁶

¹ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

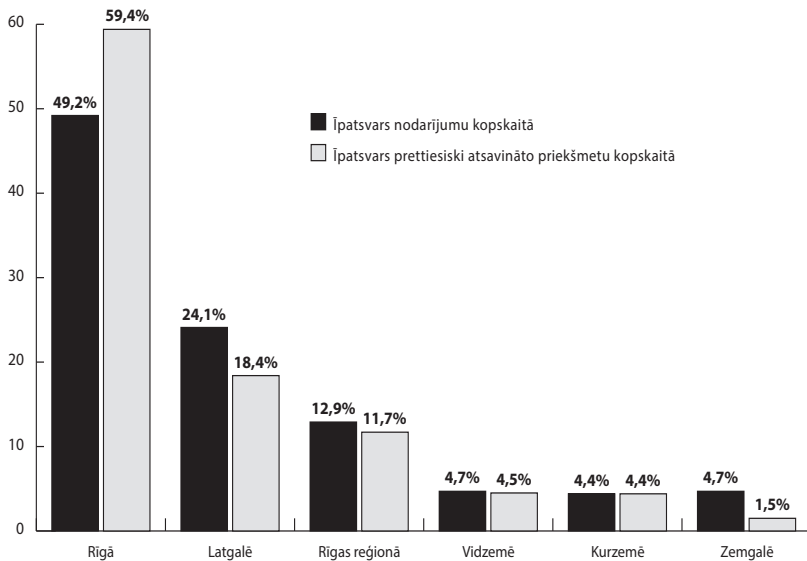
² Turpat.

³ “*Melnie arheologi*” kļūst aizvien bezkaunīgāki. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/melnie-arheologi-kljust-aizvien-bezkaunigaki.a84076/> (skatīts 20.05.2015.) *Senkapu apgānīšana Latgalē kļuvusi nekontrolējama*. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/senkapu-apganisana-latgale-kluvusi-nekontrolējama.a120230/> (skatīts 20.05.2015.)

⁴ Iestādes, kuras tajā vai citā līmenī ir iesaistītas kultūras priekšmetu aprites kontrolē (likumpārkāpumu pret kultūras priekšmetiem novēršanas un apkarošanas aktivitātēs un/vai kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites identificēšanā), piem., Valsts policija, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, Valsts ieņēmumu dienesta struktūrvienības u. c.

⁵ Arheoloģisko senlietu aprite ir speciāli reglamentēta, un, saskaņā ar likuma “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” 7. pantu: “...arheoloģiskās senvietās zemē, virs zemes vai ūdenī atrastas senlietas (ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot) pieder valstij, un tās glabā publiskie muzeji...”

⁶ Piemēram, 2014. gada septembrī tika konstatēti ap 30 [eBay.com](http://www.eBay.com) pārdevēji, kuri atklāti tirgoja Latvijā aizsargājamās arheoloģiskās senlietas.

3. att. Nodarījumu pret kultūras priekšmetiem īpatsvars Latvijas reģionos no 2010. līdz 2013. gadam (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

Tā vai cita reģiona īpatsvaram nodarījumu veikšanā pret kultūras priekšmetiem nav tieši jākorelē ar reģiona īpatsvaru nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu kopskaitā, jo, atkarībā no kultūras priekšmeta veida, salīdzinoši mazāka nodarījumu skaita ietvaros var tikt nelikumīgi atsavināts lielāks kultūras priekšmetu skaits (piemēram, tas raksturīgi nelielu priekšmetu (monētas, faleristikas priekšmeti) zādzībām).

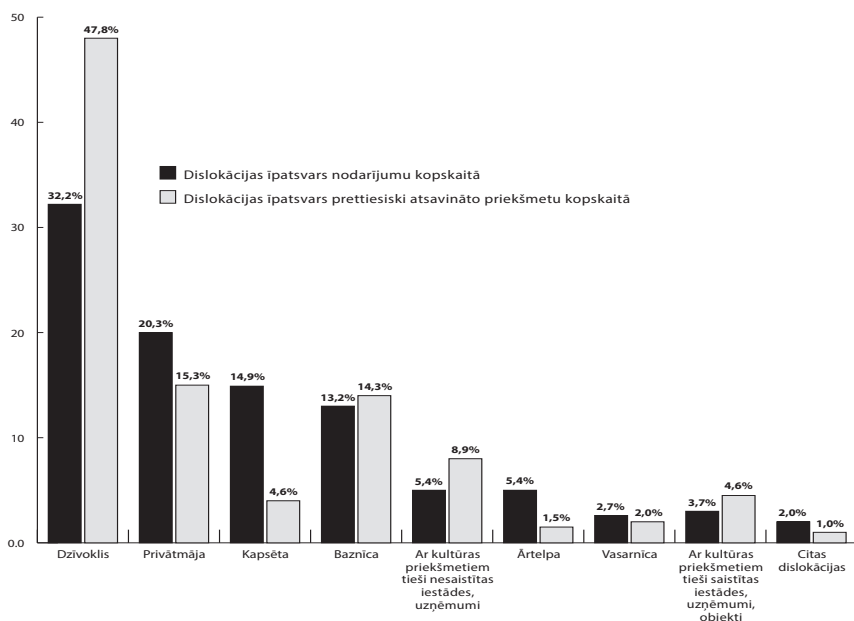
Lielāks nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu apjoms var būt saistīts ar noziedznieku interešu lokā esošo kultūras priekšmetu lielāku koncentrāciju (piemēram, Latgales reģionā ir lielākas iespējas, ka iedzīvotāju īpašumā/valdījumā ir ikonas), kā arī ar noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu izplatību konkrētajā reģionā (Latvijā kultūras priekšmeti no privātām rezidencēm ne vienmēr tiek nozagti tādu īpašuma zādzību gaitā, kuras ir koncentrētas tikai uz kultūras priekšmetiem; kultūras priekšmeti bieži tiek zagti kopā ar citām materiālām vērtībām).

Latvijā vairāk nekā puse nodarījumu pret kultūras priekšmetiem tiek izdarīti un kultūras priekšmeti pārsvarā (vairāk nekā 63% no 2010. līdz 2013. gadam) tiek nozagti iedzīvotāju dzīvesvietās, t. i., dzīvokļos un privātmājās, taču ir pietiekami izplatīti arī nodarījumi – kultūras priekšmetu zādzības – baznīcās¹ un kapsētās,

¹ Jāatzīmē, ka pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem 2014. gada 1. pusgadā nodarījumi pret kultūras priekšmetiem un kultūras priekšmetu nelikumīga atsavināšana dievnamos netika reģistrēta.

kā arī ar kultūras priekšmetiem tieši nesaistītās iestādēs un uzņēmumos (piem., veikalos, kafejnīcās, slimnīcās, birojos, viesnīcās u. c.). Noziedzīgi nodarījumi pret kultūras priekšmetiem iedzīvotāju dzīves vietās, visticamāk, ir saistīti ar to, ka kultūras priekšmeti bieži tiek nelikumīgi atsavināti kopā ar citām materiālām vērtībām, kuras ir noziedznieku primārajā interešu lokā.

Interesanti atzīmēt, ka Latvijā ir salīdzinoši maz nodarījumu pret kultūras priekšmetiem iestādēs, uzņēmumos un objektos, kas tieši saistīti ar šādu priekšmetu glabāšanu/eksponēšanu (piemēram, mākslas salonos un galerijās, izstāžu telpās, muzejos, mākslas krātuvēs, mākslinieku darbnīcās u. c.). Iespējams, tas ir saistīts ar šo iestāžu un uzņēmumu salīdzinoši labāku aizsardzību pret nesankcionētu iekļūšanu un kultūras priekšmetu zādzībām (apsardzes sistēmas, videonovērošana, dežurantu klātbūtne u. tml.).

4. att. Nodarījumu pret kultūras priekšmetiem dislokācijas Latvijā no 2010. līdz 2013. gadam (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

Pirmie secinājumi

Kultūras priekšmetu prettiesiska atsavināšana un nelikumīga aprīte acīmredzot vienmēr pastāvējusi (piemēram, kapeņu izlaupišana Senajā Ēģiptē) un vienmēr pastāvēs. Cits jautājums – kāds ir prettiesiskas atsavināšanas un nelikumīgas aprītes mērogs konkrētā teritorijā un konkrētā laikā, un ko var darīt, lai problēmas mērogu iespējami mazinātu?

Līdz 2008. gadam Latvijas tiesību aizsardzības sektorā nebija veikta kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas aspektu mērķtiecīga izpēte, tādējādi nebija arī ievērojamu mēģinājumu risināt šo problēmu, jo pati problēma nemaz nebija identificēta. Šeit, protams, ir jāņem vērā tas fakts, ka tiesību aizsardzības sektors konkrētajā valstī/reģionā parasti ļoti jutīgi reaģē uz sabiedrisko viedokli un iegulda lielākus resursus tādu noziedzīgu nodarījumu novēršanai un apkarošanai, kurus sabiedrība uzskata par bīstamākiem un nopietnākiem. Iespējams, minētā iemesla dēļ Itālijā, Francijā un citās valstīs sen ir izveidotas speciālas tiesību aizsardzības struktūrvienības (vai atsevišķi amati) kultūras mantojuma aizsardzībai, taču Latvijā tādu struktūrvienību vai amatu nav. Apgalvojums, ka “*viņiem droši vien ir vairāk kultūras vērtību, tāpēc šīs vērtības būtu pastiprināti jāaizsargā*”, neiztur kritiku. Ja jau kultūras vērtību kādā valstī tiešām ir proporcionāli mazāk, tad tās arī būtu krietni labāk jāaizsargā (citādi tās vispār var zust), turklāt Latvijā kultūras vērtību nebūt nav tik maz (piemēram, 2014. gada beigām Latvijā bija reģistrēti 8765 valsts un vietējas nozīmes kultūras pieminekļi, t. sk. 1553 kustamie pieminekļi¹, taču kultūras priekšmetu, kuriem, iespējams, ir līdzīga vērtība, bet nav piešķirts kultūras pieminekļa statuss, ir daudzkārt vairāk).

Mēs dzīvojam informācijas tehnoloģiju laikmetā. Šā laikmeta neatņemama sastāvdaļa ir dažādās darbības jomās izmantojamās informācijas sistēmas, kuras lielā mērā, mums redzamā vai neredzamā veidā, palīdz sakārtot mūsdienu komplekso pasauli. Informācijas sistēmas, protams, tiek izmantotas arī tiesību aizsardzības sektorā, piemēram, noziedzīgu nodarījumu un ar tiem saistīto datu reģistrācijai. Informācijas sistēmām ir svarīga īpašība – tās nekad un neko neaizmirst. Jādomā, ka tieši šīs sistēmu īpašības dēļ tas bija tikai laika jautājums, kad tiks veikta statistisko datu analīze par noziedzīgiem nodarījumiem pret kultūras priekšmetiem. Šķiet likumsakarīgi ir tas, ka šo datu analīzi veica drīzāk tehniskas (nevis izmeklēšanas) iestādes – Iekšlietu ministrijas Informācijas centra – pārstāvji, jo nacionālā meklējamā īpašuma informācijas sistēma (Integrētas iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēma “Mantu meklēšana”) bija šīs iestādes pārziņā, un iestādē tika aktīvi veikts analītiskais darbs informācijas sistēmu tehniskai un saturiskai pilnveidošanai.

Veiktās analīzes dati nebija iepriecinoši. Tika konstatēts kvalitatīvas statistiskas informācijas trūkums par kultūras priekšmetu nelikumīgu atsavināšanu (pirmām kārtām tāpēc, ka nevarēja īsti noteikt, vai attiecīgais nozagtais priekšmets vispār ir kultūras priekšmets). Pieejamā statistika demonstrēja, ka noziedzīgu nodarījumu tendences pret kultūras priekšmetiem ir pieaugošas, taču kultūras priekšmetu atgūšanas procents ir niecīgs (vēlāk savāktie dati parādīja, ka laika posmā no 2000. gada līdz 2011. gada maijam tika prettiesiski atsavināti 2418 kultūras priekšmeti,

¹ Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dati. Pieejami: <http://www.mantojums.lv/?cat=579&clang=lv> (skatīts 20.05.2015.)

taču atgūti no tiem vien 24, t. i., mazāk nekā 1%). Pat tajā gadījumā, ja kultūras priekšmets tiktu atrasts vai izņemts, tā identifikācija pārsvarā nebūtu iespējama, jo informācijas sistēmā faktiski neeksistē zagto kultūras priekšmetu apraksti un fotoattēli (kultūras priekšmetus parasti nevar identificēt pēc tādām konvencionālām pazīmēm kā marka, modelis, sērijas numurs u. c., jo, ar retiem izņēmumiem, kultūras priekšmeti ir unikāli).

Lai identificētu problēmas iespējamās iemeslus, tika uzsākta diskusija ar tiesību aizsardzības iestāžu pārstāvjiem un kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem (piemēram, reliģisko organizāciju pārstāvjiem). Diskusijas gaitā tika atklāti šādi fakti:

- Valsts policijas pārstāvji norāda:
 - kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji nesniedz prettiesiski atsavināto kultūras priekšmetu identificējošo informāciju (aprakstus un fotoattēlus), tādējādi nav zināms, kādi kultūras priekšmeti izsludināmi meklēšanā un kā tos identificēt;
 - kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji bieži sniedz informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem novēloti, tādējādi būtiski apgrūtinot izmeklēšanas veikšanu un zagto kultūras priekšmetu atgūšanu;
- kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji:
 - bieži pārmet tiesību aizsardzības iestādēm (pārsvarā – Valsts policijai) nevēlēšanos un/vai neprasmi izmeklēt noziedzīgus nodarījumus pret kultūras priekšmetiem;
 - norāda, ka nav pietiekami informēti par kultūras priekšmetu aprakstu un fotoattēlu veidošanas nepieciešamību;
 - atzīst, ka nepietiek praktiskas informācijas par kultūras priekšmetu aprakstu un fotoattēlu veidošanu;
 - secina, ka pārstāvamajās organizācijās bieži trūkst cilvēku, kas spētu izveidot kultūras priekšmetu aprakstus un fotoattēlus (taču uzticēt šo darbu nepazīstamām vai mazpazīstamām personām ir riskanti, jo šīs personas var būt negodprātīgas).

Tādējādi izveidojās noslēgtais aplis: *nav kultūras priekšmeta identificējošās informācijas – nav zināms, konkrēti kādu kultūras priekšmetu meklēt. Pat priekšmeta atrašanas/izņemšanas gadījumā to nevar identificēt un atdot īpašniekam/valdītājam.*

Tehniskie risinājumi

Ņemot vērā konstatētos faktus un veicot situācijas padziļinātu analīzi, tika apzināti šādi trūkumi:

- prettiesiski atsavināto, kā arī atrasto/izņemto kultūras priekšmetu identificējošās informācijas (aprakstu un fotoattēlu) trūkums;

- metodoloģiskās informācijas trūkums par dažādu kultūras priekšmetu veidu apraksta un fotoattēlu veidošanu;
- attiecīgo rīku trūkums kultūras priekšmetu apraksta veidošanai un saglabāšanai;
- tehniska rakstura nepilnības saistībā ar datu apstrādi par zagtiem/zudušiem/izņemtiem/atrasiem kultūras priekšmetiem;
- nepietiekami attīstīta nacionālās informācijas par meklējamiem kultūras priekšmetiem nodošana Interpola datu bāzei “*Stolen Works of Art*” (starp-
tautiskajai meklēšanai);
- iespēju trūkums komersantiem (piemēram, antikvariātiem) un citām ieinteresētām personām iegūt informāciju par kultūras priekšmeta aktuālo statusu (par to, ka priekšmets ir meklēšanā);
- iespēju trūkums kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem un citām ieinteresētām personām iegūt informāciju par meklēšanā izsludinātā kultūras priekšmeta izņemšanu vai atrašanu (ja to vai citu iemeslu dēļ tiesību aizsardzības iestāde priekšmetu nav identificējusi un atgriezusi īpašniekam/valdītājam).

No 2009. līdz 2011. gadam, piesaistot Eiropas Savienības finansējumu, tika īstenots starptautisks projekts “Zagto un zudušo kultūras vērtību uzskaites pilnveidošana kultūras vērtību kontrabandas novēršanai un apkarošanai”. Projekts tika īstenots Iekšlietu ministrijas Informācijas centra vadībā, ar daudzu Latvijas un ārvalstu iestāžu un organizāciju konsultatīvo atbalstu. Tā ietvaros:

- tika izstrādāta metodika kultūras priekšmetu standartizētu aprakstu un fotoattēlu veidošanai (izstrādāja Latvijas kultūras/tiesību aizsardzības iestāžu ekspertu/speciālistu grupa). Metodika tika pilnībā pārtulkota angļu valodā, daļēji – krievu valodā. Kultūras priekšmeti tika iedalīti grupās un apakšgrupās (piemēram, grupa “Ieroči” un 2 apakšgrupas – “Šaujmieroči” un “Aukstie ieroči”; grupa “Mēbeles” utt.), un katrā grupā/apakšgrupā ietilpstošo priekšmetu aprakstam un fotoattēlu sagatavošanai tika izveidota attiecīga metodika. Jāatzīmē, ka metodika pārsvarā ir domāta nespeciālistiem (parasti profesionāļiem – kolekcionāriem, muzejiem u. tml. iestādēm un organizācijām jau ir profesionāli izveidoti attiecīgi apraksti un fotoattēli). Tā atšķirās no profesionāļu izmantojamām metodikām ar mazāku detalizāciju un lielāku uzsvāri uz priekšmeta identifikāciju. No plaši zināmās “Object-ID” metodikas¹ tā atšķirās ar dažādu kultūras priekšmetu veidu

¹ Object-ID metodika. Available: <http://archives.icom.museum/objectid/index.html> (viewed 20.05.2015.), sk. arī *Legal and Practical Measures Against Illicit Trafficking in Cultural Property*. UNESCO Handbook, 2006. Pp. 17–25. Available: <http://archives.icom.museum/object/publications.html> (viewed 20.05.2015.) un Thornes, Robin with Dorrell, Peter and Lie,

raksturojošo pazīmju akcentēšanu un precīzāku aprakstāmo parametru noteikšanu ("Object-ID" metodikai ir vispārīgāks raksturs), kā arī netiek apstrādāta potenciāli bīstama informācija (piemēram, aprakstot kultūras priekšmetu, netiek prasīts norādīt tā atrašanās vietu, apraksta sastādītāja datus (bieži sakrīt ar priekšmeta īpašnieka/valdītāja datiem) un kontaktinformāciju, jo šādi dati, nonākot negodprātīgu personu rīcībā, var tikt izmantoti noziedzīga nodarījuma plānošanā un izdarīšanā);

- veica Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas "Mantu meklēšana" tehnisko un saturisko pilnveidošanu un pielāgošanu kultūras priekšmetu datu apstrādei. Pirms pilnveidošanas kultūras priekšmetu datus varēja ievadīt sistēmā vien brīvā vienlaidu teksta veidā, kas būtiski apgrūtināja datu apstrādes procesu;
- ieviesa ekspluatācijā bezmaksas publiskos elektroniskos pakalpojumus (pieejami internetā latviešu, angļu un krievu valodā):
 - "kultūras objekta apraksta veidošana" nodrošina iespējas standartizētā veidā aprakstīt kultūras priekšmetus un pievienot to fotoattēlus.¹ Pakalpojums pieejams www.ic.iem.gov.lv/ko (pieejama arī bezsaistes versija). Izmantojot elektronisko pakalpojumu (tiešsaistes vai bezsaistes versiju, t. i., saglabājot programmatūru savā datorā), kultūras priekšmeta īpašnieks/valdītājs (pakalpojuma lietotājs) saglabā priekšmeta datus (piemēram, identificējošos datus) tikai savā datorā/informācijas nesējā. Jāatzīmē, ka netiek apstrādātas ziņas par kultūras priekšmeta vērtību, atrašanās vietu un jebkāda veida personas datus (piemēram, īpašnieka/valdītāja), jo šādi dati, nonākot negodprātīgu personu rīcībā, var tikt izmantoti noziedzīgā nodarījuma plānošanā un izdarīšanā. Daži kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji satraucās arī par to (lai gan visi dati tiek saglabāti tikai pašā īpašnieka/valdītāja datorā vai informācijas nesējā un bez viņa starpniecības fiziski nevar nonākt jebkādu iestāžu vai personu rīcībā), ka šādus datus var izmantot valsts iestādes, piemēram, saistībā ar nodokļu vai materiālās labklājības vērtēšanas jautājumiem);

Henry. *Introduction to Object ID*. Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques, and Antiquities. The J. Paul Getty Trust, 1999. Available: http://archives.icom.museum/objectid/guide/guide_index.html (viewed 20.05.2015.)

¹ Jāatzīmē, ka elektroniskais pakalpojums un izstrādātā kultūras priekšmetu apraksta un fotoattēlu veidošanas metodika tikuši pozitīvi raksturoti arī Eiropas Komisijas pasūtītā un starptautiskas pētnieku grupas 2011. gadā veiktā pētījuma "*Study on preventing and fighting illicit trafficking in cultural goods in the European Union*". Final report. [S.1.]:2011. Available: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/Report%20Trafficking%20in%20cultural%20goods%20EN.pdf (viewed 21.05.2015.)

- “kultūras objekta statusa noteikšana” nodrošina iespējas konstatēt, vai kultūras priekšmets ir zagts/zudis/tā meklēšana ir pārtraukta vai priekšmets ir atrasts/izņemts. Dati elektroniskajā pakalpojumā nonāk no Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas “Mantu meklēšana” ar nosacījumu, ka meklēšanā izsludinātā kultūras priekšmeta datu publicēšanai piekrīt kriminālprocesa virzītājs, priekšmeta īpašnieks/valdītājs un ka ir pievienots vismaz viens priekšmeta fotoattēls. Pakalpojums pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko_status;
- tika attīstīta informācijas apmaiņa par meklējamiem kultūras priekšmetiem ar Interpola “*Stolen Works of Art*” datu bāzi (piemēram, līdz 2011. gadam Interpolam bija sniegti dati vien par pieciem Latvijā meklēšanā izsludinātiem kultūras priekšmetiem).

Tādējādi, pateicoties tehnisko un metodoloģisko inovāciju ieviešanai, tika nodrošinātas optimālas informācijas plūsmas iespējas, veicinot noziedzīgu nodarījumu pret kultūras priekšmetiem novēršanu un apkarošanu.

Neraugoties uz attiecīgu tehnisko risinājumu ieviešanu, laika posmā no 2011. gada jūnija līdz 2013. gada sākumam tika konstatēti tikai daži uzlabojumi:

- kvalitatīvāka statistika,
- uzlabota informācijas apmaiņa ar Interpola “*Stolen Works of Art*” datu bāzi (pateicoties sadarbībai ar Interpolu, tika veicināta dažu kultūras priekšmetu atgūšana),
- neliels datu kvalitātes pieaugums (vairāk/labāki priekšmetu apraksti un fotoattēli).

Nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu atgūšanas procents, neraugoties uz tehnisko risinājumu ieviešanu, palika ļoti zems. Jāatzīmē arī, ka 2012. gadā tika nodarīts būtisks kaitējums Latvijas sakrālajam mantojumam – Latgalē vien tika aplaupīti 23 dievnami, nozogot ievērojamu ikonu daudzumu.¹

Risinājumu meklējot

Lai noteiktu un izpētītu faktorus, kas ietekmē likumpārkāpumu pret kultūras priekšmetiem novēršanas un apkarošanas efektivitāti, 2013. gada rudenī Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs uzsāka pētnieciskā projekta “Risinājumu pilnveide kultūras objektu nelegālās aprites mazināšanai Latvijā” īstenošanu. Projektu atbalsta Valsts Kultūrkapitāla fonds un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija.

¹ *Nozagto kultūrvēsturisko vērtību atgriešana likumīgajiem īpašniekiem.* Valsts policija. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&aid=51> (skatīts 20.05.2015.)

Pamata pieņēmums¹, kas tika izdarīts, izstrādājot projekta pieteikumu, bija saistīts ar kultūras priekšmetu samērā augsto pakļautību zādzības riskam un zemo atgūšanas rezultativitāti, kam cēlonis varētu būt:

- kultūras priekšmetu īpašnieku/valdītāju nepietiekama informētība par nepieciešamību un iespējām nodrošināt kultūras priekšmetu identificējošu informāciju, zināšanu trūkums par kultūras priekšmetu aizsardzības jautājumiem, darbībām attiecīgās situācijās (piemēram, konstatējot kultūras priekšmeta zādzību) un sadarbības iespējām ar kontrolējošām iestādēm;
- nepietiekama sadarbība starp kultūras jomas un tiesībaizsardzības iestādēm, kontrolējošo iestāžu darbinieku zināšanu nepietiekamība par dažādu iesaistīto iestāžu darbībām un informācijas apmaiņu konkrētajās situācijās (piemēram, konstatēta zādzība, konstatēti nelikumīgi rakumi arheoloģiskajos objektos, konstatēta kultūras priekšmeta nelikumīga izvešana no Latvijas u. c.), kā arī nepietiekama sadarbība (savstarpēja informācijas apmaiņa) ar kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem.

Lai gan pētnieciskā projekta īstenošana vēl turpinās, ir gūts apstiprinājums sākotnēji izdarītajam pieņēmumam, kā arī noteikti citi risināmie jautājumi:

- nepieciešama kontrolējošo iestāžu darbinieku² zināšanu līmeņa celšana par:
 - kultūras priekšmetu apriti (t. sk. prettiesiski iegūto kultūras priekšmetu realizācijas un transportēšanas kanāliem);
 - kultūras priekšmetu identifikāciju (piemēram, raksturīgākiem arheoloģisko senlietu veidiem, senlietu atšķirībām no atdarinājumiem, ikonu raksturojumiem un īpatnībām u. c.);
 - kultūras priekšmetu apriti un kultūras mantojuma jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem;
 - starptautiskās sadarbības jautājumiem;
- nepieciešama grozījumu veikšana vairākos normatīvos aktos, lai likumpārkāpēji nevarētu izmantot normatīvo aktu nepilnības, veicot vai turpinot prettiesiskās darbības un izvairoties no atbildības par izdarītām prettiesiskām darbībām;
- nepieciešams pastiprināt sadarbību/informācijas apmaiņu starp tiesību aizsardzības un kultūras jomas iestādēm, piemēram, kultūras priekšmetu identifikācijas un vērtības noteikšanas jautājumos;

¹ Abstrahējoties no globāliem sociāli ekonomiskiem faktoriem, kuriem arī ir ietekme uz kultūras priekšmetu nelegālas aprites mērogu un intensitāti.

² Pārsvārā neattiecas uz Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas darbiniekiem.

- nepieciešams ierobežot prettiesiski iegūto arheoloģisko senlietu tirdzniecību interneta vidē, piemēram, attīstot un pastiprinot sadarbību ar interneta tirdzniecības vietņu administrāciju un ārvalstu tiesību aizsardzības iestādēm.

Jautājumu risināšanas nolūkā projekta ietvaros tiek sagatavots pašreizējas situācijas apraksts, saistīto normatīvo aktu un dokumentu izvērtējums, rekomendācijas par iespējamiem papildu/alternatīviem risinājumiem. Tiek izstrādātas arī attiecīgas rokasgrāmatas kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem un kontrolējošo iestāžu darbiniekiem. 2014. gada martā un aprīlī, ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas, Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja un Ventspils muzeja atbalstu, Daugavpilī un Ventspilī tika organizētas kontrolējošo iestāžu darbinieku praktiskās apmācības arheoloģisko senlietu identifikācijā. Apmācību gaitā tika sniegta informācija arī par pastāvošiem un attīstāmiem risinājumiem un juridiskiem jautājumiem kultūras priekšmetu nelegālās aprites novēršanas un apkarošanas jomā.

Jāatzīmē, ka visu norādīto jautājumu risināšana nebūs iespējama vai efektīva, ja kultūras priekšmetu nelegālās aprites novēršana un apkarošana netiks noteikta un uzskatīta par prioritāti (ne tikai kontrolējošo iestāžu, bet arī sabiedrības skatījumā).

Raugoties nākotnē, visbūtiskākie risināmie jautājumi attiecas uz:

- kultūras mantojuma svarīguma izpratnes veicināšanu sabiedrībā,
- informētības par kultūras priekšmetu aizsardzības jautājumiem līmeņa celšanu sabiedrībā,
- kontrolējošo iestāžu darbību koordinācijas veicināšanu,
- normatīvā regulējuma pilnveidošanu,
- nevalstisko organizāciju, citu attiecīgo organizāciju un personu iesaistes veicināšanu kultūras mantojuma aizsardzībā,
- kultūras priekšmetu prettiesiskas atsavināšanas gadījumu zinātnisku izpēti,
- arheoloģisko senlietu prettiesiskas iegūšanas un tirdzniecības ierobežošanu,
- kontrolējošo iestāžu darbinieku apmācību.

Izmantotie avoti

Elektroniskais pakalpojums "Kultūras objekta apraksta veidošana". Pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko (skatīts 20.05.2015.)

Elektroniskais pakalpojums "Kultūras objekta statusa noteikšana". Pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko_status (skatīts 20.05.2015.)

Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", stājies spēkā 11.03.1992.

Legal and Practical Measures Against Illicit Trafficking in Cultural Property. UNESCO Handbook, 2006. Pp. 17–25. Available: <http://archives.ico.museum/object/publications.html> (viewed 20.05.2015.)

“Melnie arheologi” kļūst aizvien bezkaunīgāki. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/melnie-arheologi-kljust-aizvien-bezkaunigaki.a84076/> (skatīts 20.05.2015.)

Nozagto kultūrvēsturisko vērtību atgriešana likumīgajiem īpašniekiem. Valsts policija. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&aid=51> (skatīts 20.05.2015.)

Object-ID methodology. Available: <http://archives.icom.museum/objectid/index.html> (viewed 20.05.2015.)

Senkapu apgānīšana Latgalē kļuvusi nekontrolējama. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/senkapu-apganisana-latgale-kluvusi-nekontrolejama.a120230/> (skatīts 20.05.2015.)

Study on preventing and fighting illicit trafficking in cultural goods in the European Union. Final report. [S.l.]:2011. Available: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/Report%20Trafficking%20in%20cultural%20goods%20EN.pdf (viewed 21.05.2015.)

Thornes, R., Dorrell, P., Lie, H. *Introduction to Object ID. Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques, and Antiquities*. The J. Paul Getty Trust, 1999. Available: http://archives.icom.museum/objectid/guide/guide_index.html (viewed 20.05.2015.)

UNIDROIT Konvencija par zagtajiem vai nelikumīgi izvestajiem kultūras priekšmetiem (Roma, 1995. gada 24. jūnijs).

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dati par valsts un vietējas nozīmes kultūras pieminekļiem. Pieejams: <http://www.mantojums.lv/?cat=579&lang=lv> (skatīts 20.05.2015.)

DIMINISHING OF TRAFFICKING OF CULTURAL OBJECTS *PER ASPERA AD ASTRA*

Abstract

Statistical data establish that prevention and combating of trafficking of cultural objects call for special attention in Latvia. Thefts of icons and paintings are characteristic of Latvia, as well as acquisition of architectural artefacts from illegal excavations. Cultural objects are frequently illegally obtained from private residences, churches and cemeteries. Despite technical and managerial improvements in the work of law enforcement bodies by 2009–2011, the level of illegal acquisition of cultural objects still remains high, while the number of recovered objects is minimal. Research

data reveal that a solution of the situation is closely connected with strengthening of exchange of cooperation/information among the monitoring bodies, as well as among the monitoring bodies, owners/possessors of cultural objects and culture institutions. Greater attention should be paid to raising/enhancement of knowledge of the staff of the monitoring bodies and owners/possessors of cultural objects, development of international cooperation and the improvement of the legal framework.

Keywords: *protection of cultural objects, crime against cultural heritage, theft of cultural objects, a description of a cultural object.*